

ЦИВІЛІСТИКА. ФІНАНСОВЕ ПРАВО

БЛІНОВА Г. О.,

завідувач кафедри цивільно-правових
дисциплін, кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський гуманітарний
університету)

УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СІМЕЙНОГО ПРАВА
УКРАЇНИ ТА ТУРЕЧЧИНИ

УДК 347.62

Досліджуються норми сімейного права України та Туреччини, що визначають особливості порядку укладення шлюбу в цих країнах.

Ключові слова: наречені, заручені, шлюб, фіктивний шлюб, умови укладення шлюбу, недійсний шлюб.

Исследуются нормы семейного права Украины и Турции, которые определяют особенности порядка заключения брака в этих странах.

Ключевые слова: невесты, помолвлены, брак, фиктивный брак, условия заключения брака, недействительный брак.

We study the rules of family law Ukraine and Turkey, which define the order of marriage in those countries.

Keywords: bride, engaged, marriage, sham marriage, if the marriage is invalid marriage.

Вступ. Україно-турецькі взаємини сягають часів Київської Русі. Багато турків побувало в Україні й безліч українців – у Туреччині. Десятки тисяч наших земляків залишилися жити в цій країні. Співпраця з Туреччиною набуває для України особливого значення. Вона – найближчий сусід, історично пов'язана з Україною і належить до п'ятірки країн, з якими відносини останнім часом розвивались найінтенсивніше. З 1991 р., коли Україна стала незалежною, у стосунках двох країн і народів відкрилася нова сторінка, відновилися зустрічні людські потоки: туристів, бізнесменів, заробітчан. Чимало наших земляків стали осідати в Туреччині [5]. Туреччину було проголошено стратегічним партнером України.

Українсько-турецька співпраця має широкі горизонти. Туреччина щороку приймає сотні українських туристів, на український ринок надходять великі турецькі інвестиції в будівництво, зв'язок, автомобілебудування. За останні роки обсяг торгівлі між країнами збільшився майже в 25 разів. Сьогодні Туреччина – шоста серед країн-партнерів за рівнем товарообігу [14].

Про тісну співпрацю урядів України та Туреччини свідчить значна кількість двосторонніх договорів. Основними з таких документів є Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Турецькою Республікою від 4.05.92 [4], Спільний план дій між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки з розширеного співробітництва від 02.04.2004 [11], Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про умови взаємних поїздок громадян від 17.08.2012 [13], Угода між Кабінетом Міністрів

України та Урядом Турецької Республіки про реадмісію осіб від 7.06.05 [12] та ін. Реалізація основних напрямів співробітництва України та Туреччини у соціально-культурній сфері здійснюється шляхом розвитку туризму, зміцнення зв'язків між молодіжними і спортивними організаціями [4], збільшення кількості програм обміну для студентів та викладачів [11] тощо.

Такі тісні економічні й культурні зв'язки України і Туреччини обумовлюють виникнення і соціальних зв'язків між громадянами цих країн не лише на рівні трудових і партнерських відносин, але й сприяють утворенню україно-турецьких сімей. У таких сім'ях уживаються дві культури та релігії, що обумовлює певні складнощі у правовому регулюванні сімейних відносин у таких різнонаціональних сім'ях. Українське та Турецьке сімейне право мають відмінності регулювання окремих інститутів, що обумовлені історичними передумовами та національним менталітетом.

Актуальність цього дослідження зумовлена збільшенням кількості фактів утворення сімей між громадянами України та Туреччини. Відповідно зростає потреба в інформуванні цих осіб про особливості правового регулювання найважливіших інститутів сімейного права цих країн. Поінформованість наших співгромадян щодо порядку визнання нареченими, реєстрації шлюбу, підстав розірвання шлюбу, поділу майна тощо в Туреччині, і навпаки, турецьких громадян про особливості українського сімейного законодавства є важливим елементом зближення двох країн в соціально-культурній сфері. Вчасна та достовірна інформація із зазначених питань, надана особам, що бажають вступити в міжнаціональний шлюб, може стати запорукою адекватності сприйняття такого важливого життєвого кроку та дозволить у майбутньому зменшити кількість розлучень у таких шлюбах, підвищити сталість і комфортність сімейних відносин українських і турецьких громадян. Актуальність теми дослідження обумовлюється також можливістю знайдення шляхів удосконалення українського сімейного законодавства в результаті вивчення позитивного досвіду Туреччини щодо регулювання сімейних відносин.

Постановка завдання. Мета статті – з'ясування підстав, умов, порядку та наслідків визнання нареченими, укладення шлюбу, визнання його недійсним відповідно до сімейного права України й Туреччини, особливостей їх правового регулювання, практики застосування та виявлення шляхів удосконалення вітчизняного сімейного законодавства. Предмет розгляду цього наукового дослідження – правові норми та наукові теорії, що визначають зміст і порядок регулювання окремих інститутів сімейного права України й Туреччини.

Результати дослідження. У 2011 р. кількість шлюбів у Туреччині становила 592 тис. 775 [7]. В Україні в 2011 р. органами державної реєстрації актів цивільного стану України складено 355 880 актових записів цивільного стану про шлюб, а в 2012 р. 278 276, що на 27,8 % менше, ніж у попередньому році [3]. З урахуванням загальної кількості населення цих країн показники укладення шлюбу не набагато відрізняються.

Сімейні правовідносини в Україні регулюються Сімейним кодексом України (СКУ) [10]. Особливості правового регулювання сімейних правовідносин у Туреччині починаються вже з основного нормативно-правового акта, яким вони регулюються – це Цивільний кодекс № 4721 від 22.11.2001 (ЦКТ) [1], а точніше книга друга цього нормативно-правового акта. Туреччина перша на всьому мусульманському Сході вийшла на рівень світського регулювання інституту сім'ї. Республіканці на чолі з Мустафою Кемалем (Ататюрком) мали попередників щодо відходу від шариатської регламентації сімейних відносин. Мовиться про те, що ще під час младотурецького режиму в Османській імперії був прийнятий Закон про сімейні права (1917). Фурор, викликаний цим актом в імперії та за її межами, зумовлювався прямими відступами від шариату щодо лінії підвищення мінімального віку вступу до шлюбу (для дівчат він наставав у 17 років, для юнаків – у 18 років), надання мусульманці можливості обумовити в шлюбному контракті, що чоловік не буде брати нової дружини, а, крім того, – права подати на розлучення в разі порушення чоловіком цього договірного зобов'язання. Потім набув чинності Цивільний

кодекс 1926 р. Розроблений за швейцарським зразком, він розходився з традиційно-ісламською установкою на принижене становище жінки в сім'ї: скасовувалося багатошлюбність, жінка зрівнювалася в правах з чоловіком у справах, що стосувалися вибору чоловіка (у тому числі – іншої віри), розлучення, спадкування [9]. Для решти мусульманського світу велике значення мало те, що Кодекс надав системність законодавчому процесу відходу від шаріатських приписів з питань сім'ї, визначивши як системотвірним нормативним початком обов'язковість державної реєстрації актів цивільного стану. Забезпечуючи державі можливість контролю над дотриманням чинного сімейного законодавства. Згідно з Кодексом поза законом ставилися ранні шлюби. Одночасно визначалися рамки втручання родичів у процес формування сім'ї. Більшість цих положень збереглися і в сучасному цивільному кодексі Туреччини.

У сучасному сімейному законодавстві України і Туреччини заборонено багатошлюбність. Відповідно до ст. 25 Сімейного Кодексу України «Одношлюбність» – це, коли жінка та чоловік можуть одночасно перебувати лише в одному шлюбі, при цьому жінка та чоловік мають право на повторний шлюб лише після припинення попереднього шлюбу. У Туреччині відповідно до ст. 125 Цивільного Кодексу також багатошлюбність заборонено, оскільки навіть під час реєстрації шлюбу необхідно підтвердження, що особа не перебуває в іншому шлюбі. Проте є незначна різниця між визначенням шлюбного віку: для громадян України за загальним правилом це – 18 років, в окремих випадках можливо з 16 р. (ст. 22, 23. СКУ), у Туреччині – 17 років, в аналогічних випадках, передбачених українським законодавством, можливо з 16 р. (ст. 124 ЦКТ).

Особливе місце в процесі утворення сім'ї займає правове закріплення традиції заручин як в Україні, так і в Туреччині. Взагалі в українській мові термін «заручини» не є новим чи незнайомим. За тлумачним словником, «заручини – це обряд, за яким дівчина і хлопець, що мають наміри одружитися, оголошуються нареченою і нареченим» [2, с. 325]. Під час прийняття Сімейного кодексу України законодавцем була зроблена спроба на правовому рівні закріпити поняття «заручини». Так, у першій редакції ст. 31 СКУ містилася норма про те, що «зарученими вважаються особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу». Такий статус був у пари до офіційної реєстрації шлюбу, тобто протягом приблизно 1-го місяця. Деякі органи РАЦС в Україні навіть проводили церемонію заручин урочисто: у присутності молодих та їх гостей оголошувалося про те, що подано заяву на реєстрацію шлюбу й молоді оголошувалися нареченим і нареченою. У такому вигляді зазначена правова норма проіснувала всього два роки: у грудні 2006 р. до ряду статей СКУ було внесено зміни й визначення «заручин» виключено. Нині згідно з п. 1 ст. 28 СКУ «особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, вважаються нареченими». Але суті справи й правових наслідків, як зазначає Л. Костенко, це не змінює [6]. Подання заяви до органів РАЦС парою є юридичним фактом і тягне за собою певні юридичні наслідки, які зі зміною статусу осіб із «заручених» на «наречених» не змінилися. Ці наслідки пов'язані з відмовою одного з наречених (заручених) від подальшого укладання шлюбу.

В Україні мінімальний вік для одруження відповідно до ст. 23 СКУ – 16 років, тобто за заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам. У такому випадку вона може подати заяву до органу державної реєстрації актів цивільного стану, вважатиметься нареченим (-ю). В Туреччині відповідно до ст. 118 ЦКТ зарученою може бути навіть малолітня особа, оскільки відповідно до цієї статті нареченими у Туреччині є особи, які дали обіцянку одружитись. Проте заручини малолітніх осіб без згоди законних представників не тягнуть правових наслідків. Згідно зі статистичними даними, які оприлюднені в ході міжнародної кампанії «Дівчатка – не наречені», зі 100 турецьких дівчат 32 виходять заміж, не досягнувши шлюбного віку. З просуванням на південний схід Туреччини цей показник збільшується до 50 % [7]. Наведені дані свідчать про ще доволі сильний вплив релігійних норм на сімейні відносини в Туреччині.

Дещо по-різному законодавством двох країн регулюється питання компенсації моральної шкоди та матеріальних затрат за неукладенні шлюбу після подання заяви до органів РАЦС в Україні та даної обіцянки одружитись у Туреччині. Так, ст. 31 СКУ «Зобов'язання наречених у разі відмови від вступу в шлюб» визначає, що особа, яка відмовилася від шлюбу, зобов'язана відшкодувати другій стороні затрати, що були завдані їй у зв'язку з приготуванням до реєстрації шлюбу та весілля. Однак такі затрати не підлягають відшкодуванню, якщо відмова від шлюбу була викликана протиправною, аморальною поведінкою нареченої, нареченого, прихованням нею, ним обставин, що мають для того, хто відмовився від шлюбу, істотне значення (тяжка хвороба, наявність дитини, судимість тощо). У разі відмови від шлюбу особи, яка одержала подарунок у зв'язку з майбутнім шлюбом, договір дарування за вимогою дарувальника може бути розірвано судом. У разі розірвання договору особа зобов'язана повернути річ, яка була їй подарована, а якщо вона не збереглася – відшкодувати її вартість.

У Туреччині ж поряд з матеріальною шкодою законодавство передбачає компенсацію і моральної шкоди, завданої неукладенням шлюбу після заручин. Так, у Туреччині для розірвання заручин повинні бути обґрунтовані причини, інакше винна сторона може понести матеріальні втрати у вигляді виплати компенсацій та відшкодування витрат. Так, згідно зі ст. 120 ГКТ якщо один із заручених розірве заручини без обґрунтованих причин або причин, які можуть бути покладені на іншу сторону, винна сторона зобов'язана відшкодувати іншій стороні витрати, понесені з дотриманням правил сумлінності та з метою укладення шлюбу. Це можуть бути, наприклад, витрати з метою підготовки до весілля і т. п. Це ж правило стосується витрат, понесених під час заручин. Право вимагати розумну компенсацію мають батьки (або особи, що діють як батьки) сторони, що має право на компенсацію, якщо вони понесли витрати у вищевказаних цілях (заручення, підготовка до весілля і т. п.). Крім матеріальної компенсації, сімейним законодавством Туреччини передбачено і право вимоги моральної компенсації. Так, сторона, людську гідність якої ущемлено, має право вимагати від винної сторони виплати розумної грошової суми в якості відшкодування моральної шкоди (ст. 121 ЦКТ).

За вимогами, що виникають з відносин щодо заручин, у Туреччині, встановлена позовна давність 1 рік. Цікаво, щодо встановлення строків позовної давності, турецьке цивільне законодавство є більш урегульованим, на відміну від українського сімейного. у Сімейному кодексі України зазначено, що до вимог, які випливають із сімейних відносин, позовна давність не застосовується відповідно до ст. 20, крім чотирьох конкретних випадків, визначених у ч. 1 цієї статті.

Українське та турецьке законодавство мають подібний перелік умов, що не дозволяють укласти шлюб між двома особами, проте особливу цікавість становлять передумови що відрізняють сімейне українське та турецьке законодавство. Так, у ст. 129 ЦКТ зазначено, що після розірвання шлюбу не можуть одружуватися один з колишнього подружжя з родичами іншого з подружжя по висхідній або низхідній лінії, а також не можуть вступати в шлюб усиновлювач та усиновлена особа, або їх родичі по висхідній або низхідній лінії. В Україні ж відповідно до ст. 26 «Особи, які не можуть перебувати у шлюбі між собою» зазначено, за рішенням суду може бути надане право на шлюб між рідною дитиною усиновлювача та усиновленою ним дитиною, а також між дітьми, які були усиновлені ним, а також шлюб між усиновлювачем та усиновленою ним дитиною може бути зареєстровано лише в разі скасування усиновлення.

Цікавою є заборона у Туреччині на укладення жінкою іншого шлюбу протягом 300 днів після розірвання попереднього у зв'язку із можливою вагітністю від попереднього шлюбу відповідно до ст. 132 ЦКТ. Ця вимога усувається пологами. Суд має право ліквідувати цей термін, якщо є докази, що жінка не вагітна від попереднього шлюбу або ж колишнє подружжя бажає знов одружитися. В Україні відповідно до ст. 116 «Право на повторний шлюб після розірвання шлюбу» таке положення не передбачено, оскільки зазначено, що після розірвання шлюбу та одержання Свідоцтва про розірвання шлюбу або рішення суду, яке набрало законної сили, особа має право на повторний шлюб.

Відрізняються також строки укладення шлюбу після набуття статусу наречених в Україні та заручин в Туреччині. Так, в Україні, залежно від обставин, шлюб може бути зареєстрованим у день подання заяви про реєстрацію, протягом місяця від дня подання заяви та протягом трьох місяців. Відповідно до ст. 32 «Час реєстрації шлюбу» шлюб реєструється після спливу одного місяця від дня подання особами заяви про реєстрацію шлюбу. За наявності важливих причин керівник органу державної реєстрації актів цивільного стану дозволяє реєстрацію шлюбу до спливу цього строку, а у разі вагітності нареченої, народження нею дитини, а також якщо є безпосередня загроза для життя нареченої або нареченого, шлюб реєструється у день подання відповідної заяви або у будь-який інший день за бажанням наречених протягом одного місяця. Якщо є відомості про наявність перешкод для реєстрації шлюбу, керівник органу державної реєстрації актів цивільного стану може відкласти реєстрацію шлюбу, але не більше як на три місяці. У Туреччині ж відповідно до ст. 140 ЦКТ шлюб укладається протягом 6 місяців від дня подачі заяви про реєстрацію у відповідні реєстраційні органи.

Загальні підстави визнання шлюбу недійсним в Україні й Туреччині схожі, однак деякі підстави відносної недійсності шлюбу відрізняють українське й турецьке законодавство. Так, в Україні відповідно до ст. 40 СКУ шлюб визнається недійсним за рішенням суду у разі його фіктивності, тобто якщо його укладено жінкою та чоловіком або одним із них без наміру створення сім'ї та набуття прав і обов'язків подружжя, а також з особою, яка не досягла шлюбного віку і якій не було надано права на шлюб (ст. 41 СКУ). У Туреччині однією з підстав визнання шлюбу не дійсним є помилкою, тобто якщо особа не бажала вступати в шлюб або ж бажала вступати в шлюб не з цією людиною (тобто бажало вступати в шлюб з іншою людиною) і помилково дала згоду на цей шлюб, а також, якщо особа помилилась до такої міри, що спільне життя з подружжям поставило її у нестерпне становище (ст. 149 ЦКТ). Другою підставою визнання шлюбу недійсним, що відрізняє українське та турецьке сімейне законодавство, є обман, тобто особа дала згоду на вступ у шлюб, будучи обдуреною щодо честі й гідності одного з майбутнього подружжя безпосередньо ним або ж під його впливом іншою особою (ст. 150 ЦКТ).

У ЦКТ не передбачено поняття фіктивний шлюб та визнання у зв'язку з цим шлюбу недійсним, проте все ж таки держава стоїть на захисті сімейних традицій. Як зазначають дослідники сімейних відносин, у Туреччині останнім часом поширилися фіктивні шлюби турків з українками. Це пояснюється тим, що турецьку візу видають лише на три місяці, після цього мігрант на три місяці мусить повернутися в свою країну. А шлюб дає право на постійне проживання та роботу, відкриває шлях до громадянства. Але останнім часом поліція взялася за таких спритників. Протягом чотирьох років молодята перебувають під її пильним наглядом. Стражі порядку опитують сусідів, чи проживає нове подружжя спільно за вказаною адресою тощо. Буває, що навіть справжні сім'ї визнавалися владою як фіктивні, бо вчасно не повідомили її про переїзд чи тривалу відсутність. Отже одружитися за демократичними турецькими законами можна швидко й безборонно [5], але через порушення сімейного законодавства можна втратити цей статус.

Щодо строків визнання шлюбу недійсним то в Україні діє правило ст. 20 «Застосування позовної давності до вимог, що впливають із сімейних відносин» – до вимог, що впливають із сімейних відносин, позовна давність не застосовується. У Туреччині ж подружжя має право вимагати скасування шлюбу з вищезазначених причин протягом шести місяців з моменту, коли вони дізналися про ці причини. У будь-якому випадку це право втрачається через 5 років з моменту вступу в шлюб.

Висновки. Порівнюючи правові норми, що регулюють сімейні правовідносини в Україні й Туреччині, діходимо висновку, що українське сімейне законодавство більш демократичне у питаннях регулювання процесу укладення шлюбу, на відміну від Туреччини, де все ж таки відчувається вплив історичних форм регулювання сімейних відносин та релігійних норм. Водночас сімейне законодавство Туреччини більше пронизане нормами

моралі, і стоїть на захисті не лише майнових інтересів громадян Туреччини, а також їх гідності. Сімейне законодавство, що регулює порядок укладення шлюбу та його правові наслідки, яскраво відображає особливості національного менталітету кожної з країн. Водночас, на наш погляд, для вдосконалення сімейного законодавства Україні необхідно розробити норми, які б захищали гідність подружжя, та встановити строки позовної давності за такими провадженнями.

Список використаних джерел:

1. TÜRK MEDENÎ KANUNU [Електронний ресурс]. – Kanun №. 4721. – Kabul Tarihi. – 22.11.2001. – Режим доступу : <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4721.html>
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
3. Державна реєстраційна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.drsv.gov.ua/show/10482>
4. Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Турецькою Республікою від 4 травня 1992 року : ратифіковано Постановою ВР № 2612-12 від 17.09.92 // Офіційний вісник України від 25.10.2006. – 2006 р. – № 41. – С. 237. – Ст. 2780. – Код акта 37499/2006
5. Карпенко. Турецьке щастя [Електронний ресурс] : Українська Світова Інформаційна Мережа UCIM МГОУ «Четверта Хвиля». – Режим доступу : <http://usim4.eukrainians.net/ua/archive/2010/novyny168b.htm>
6. Костенко Л. Правове регулювання заручин в Україні [Електронний ресурс] // Юридичний Журнал. – Видавнича організація «Юстиніан». – № 7.– 2008. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2995>
7. Міжнародна проблема «дівчата-наречені» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://umma.ua/uk/woman_page/family/2013/02/12/17800
8. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : Прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року : Протокол ратифіковано Законом № 1433-IV (1433-15) від 04.02.2004 // Офіційний вісник України від 19.04.2006. – 2006 р. – № 14. – С. 360. – Ст. 1057. – Код акта 35838/2006
9. Семейное право и законодательство на мусульманском Востоке: Семейное право и законодательство на мусульманском Востоке Исламское право и законоведение (юридически-правовые основы) [Электронный ресурс] : учебное пособие : Юридически-правовые основы // Портал дистанционного обучения, программа «Искусства и гуманитарные науки». – Режим доступа : <http://islam-dl.spbu.ru/library/articles/sempravo.htm>
10. Сімейний кодекс України : Закон України, від 10 січня 2002 року № 2947-III // Голос України від 26.02.2002. – № 38.
11. Спільний план дій між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки з розширеного співробітництва : Дата підписання: 02.04.2004 // Офіційний вісник України від 14.05.2004. – 2004 р. – № 17. – С. 510. – Ст. 1271. – Код акта 28712/2004
12. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про реадмісію осіб від 7 червня 2005 року : ратифіковано Законом № 27-V (27-16) від 24.07.2006, ВВР. – 2006. – № 39. – Ст. 330 // Офіційний вісник України, від 28.11.2008. – 2008. – № 88. – № 32. – 2006. – Ст. 2294. – С. 148. – Ст. 2969. – Код акта 44964/2008
13. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про умови взаємних поїздок громадян Угоду, затверджено Постановою КМ № 329 від 25.04.2012 // Офіційний вісник України від 17.08.2012. – 2012 р. – № 60. – С. 291. – Ст. 2469. – Код акта 62883/2012
14. Ющенко В. Мости дружби. Україна – Туреччина 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://who-is-who.ua/main/book/50/0>

